

אוצר החכמה

היה אחר קריעת ים סוף, ונראה שתשובת הים היא, שהיה מוכרח לנוס מפני האדון משום שאם לא היה נס והיה עומד בדרכו, היה האדון מבטלו לגמרי לאין ואפס, כמו שהפך את הצור למים. ואכן הים והירדן חזרו לאיתנם.

חלמיש למעיינו מים

אוצר החכמה

החלמיש קשה מצור, והיינו לא זו אף זו כדרך הפסוק. וכן ההמשך, לא רק שהופך לאגם מים עומדים ושוקטים, אלא הסלע הקשה הופך למים נובעים ומתרבים כמעין.

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו

ההלל מורכב משני חלקים - על 'גדלו' ועל 'טובו'

נראה כי אין עניינו של הודו לה' כמו עניין ההודאה של 'מודים אנחנו לך', שהרי 'הודו' זה נכלל בתוך ההלל, אלא עניינו הוא שבח והילול, מלשון 'הוד והדר לפניו', וכעניין הכתוב – (תהילים מה, יח) על כן עמים יהודוך לעולם ועד. כלומר שאנו מהללים את ה' על רוב טובו וחסדו עלינו. שכשם שאנו מהללים את הקב"ה ומספרים בקהל עם את גודל גבורותיו ונפלאותיו, כך אנו מהללים אותו בתוך רבים על גודל טובו וחסדיו, שגם זה כבודו יתברך שהוא טוב לכל וגדל חסד. ומשום שסוג שבח זה בא על חסדו וטובו, על כן הוא בא בלשון 'הוד' שיש בו נימה ורמז של הודאה.

ואילו 'הודאה' ו'מודים' הוא אופן אחר של ביטוי, שאנו נותנים תודה על החסד שנתן לנו, ואין גדרו הילול ושבח על גודל חסדיו יתברך, אלא תודה והכרת הטוב מצד מקבל הטובה עצמו המביע תודתו. וכן מצינו בחנוכה שקבעו אותם ימים טובים ב'הלל' ו'הודאה', הרי שהם שני עניינים שונים, כאמור. (ועיין מש"כ בזה בתורת בקרבם חנוכה תשס"ב)

דהנה מצינו בשבחי הקב"ה שני סוגים, וכלשון הפייטן 'גדלו וטובו מלא עולם'. שיש הילול על רוב 'גדלו', והיינו גבורותיו ונפלאותיו ועוצם תוקף פעולותיו. ויש הילול על 'טובו' והיינו חסדיו ורחמיו הרבים על הנבראים.

ונמצא שפירוש המילה 'הודו' שבהלל עניינו שונה מהודאה של תודה והכרת הטוב, אלא עניינה נתינת הוד ושבח לה', על רוב טובו וחסדו.

והנה פרק זה של הודו לה' הוא מזמור אחד עד סוף ההלל, פרק המתחיל בהודו ומסיים בהודו. ולכשנתבונן בתכנו של פרק זה אין בו עניינים מחודשים, אלא שמודים

בכמה אופנים של שבח והודאה על אותם עניינים שנזכרו בחלקו הראשון של ההלל, דהיינו יצירתו של עם ישראל מהתחלה של ראשית שהיתה מצער עד להתפתחות הגדולה של עם ישראל בתפארתו אשר בזה ניכר שכל זאת היא מאת ה'.

חלק הראשון 'הללוי-ה' על גודל נפלאותיו

ואכן חלקו הראשון של ההלל מתחיל בהללוי-ה, וכל פרקיו (לבד מבצאת ישראל) אף מסיימים בהללוי-ה. לעומת חלקו השני הפותח בהודו ומסיים בהודו. והיינו שההלל עצמו מורכב משני חלקים בשבחי המקום ברוך הוא, שתחילה אנו מהללים את ה' על גודל נפלאותיו ועוזו גבורותיו שנתגלה בניסים שעשה לישראל. רם על כל גוים ה' על השמים כבודו מי כה' אלוקינו המגביהי לשבת וגו'. מלפני אדון חולי ארץ מלפני אל-ק יעקב, ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים'. והיינו בחינת 'גדלו', אשר על עניינים אלו מתאים הלשון 'הללוי-ה'.

חלק השני 'הודו' על טובו ורוב חסדו

ואחר כך אנו מהללים ונותנים הוד ושבח על גודל טובתו ורוב חסדיו, אשר מתבטא בניסים אלו, כגון 'ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי', 'קול רנה וישועה באהלי צדיקים', 'אודך כי עניתני ותהי לי לישועה'. והיינו בחינת 'טובו' אשר על כך מתאים השבח 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו'.

ואכן בחלק זה של ההלל בו עוסקים בחסדי ה', אנו גם מבקשים כי יוסיף עוד להיטיב עמנו ולהושיענו 'אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא'. שזה מתאים רק כאשר עוסקים בחסדיו וטובותיו.

וכן בהלל הגדול - הלול על גדלו ושבח על טובו וחסדו

וכדוגמא זו שבהלל זה הנקרא הלל המצרי, מצאנו שכן הוא הסדר גם בהלל נוסף שבספר תהילים, והוא הנקרא בחז"ל 'הלל הגדול' (מזמור קלו) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו – הודו לאלוקי האלוקים כי לעולם חסדו וכו'. אשר המשך תכנו הוא לעושה השמים בתבונה, ואחר כך לעושה נפלאות גדולות, למכה מצרים בבכוריהם. וכו' כי לעולם חסדו. ופרק זה מתחיל בהודו ומסיים בהודו. והנה המזמור הקודם לו, עיין בגמרא (פסחים קיח.) דאיכא דסברי שגם פרק זה הוא חלק מהלל הגדול. ואכן אף

הוא עוסק באותם המאורעות, 'כל אשר חפץ עשה בשמים ובארץ', 'שהכה בכורי מצרים מאדם ועד בהמה' 'שהכה גויים רבים והרג מלכים עצומים' 'לסיחון מלך האמורי ולכל ממלכות כנען'. אלא שמזמור זה פותח ב'הללוי-ה' ומסיים ב'הללוי-ה', כלומר שאף בסדר הלל זה פותח תחילה בפרק אשר תכנו הילול על גודל מעשי ה' כלשון הפסוק 'כי אני ידעתי כי גדול ה' ואדונינו מכל אלוהים, כל אשר חפץ ה' עשה'. ומהללים את ה' מצד גדלו ועוצם גבורת מעשיו, ואחר כך בא פרק נוסף על חלק השבח על רוב חסדו, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, שאותם מעשים עצמם נוסף על מה שנתגלה בהם גודל גבורתו ותוקף חילו, גם נתגלה בהם ריבוי חסדו כי טוב כי לעולם חסדו.

גינני עצבי הגוים מצד גדלות הקב"ה

ומצינו שבשני סוגי הלל אלו, בחלקו הראשון בו עוסקים בגדולתו של הקב"ה, גם כן מגנים לעומת זאת את פחיתות עצבי הגויים, 'עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם, פה להם ולא ידברו וגו'. כי הוא מעניין העסק בגדלו של הקב"ה.

בדברי הראשונים שעל חלק הראשון עונין הללוי-ה ועל חלק השני עונין הודו

והנה כתב הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג הי"ב) מנהג קריאת ההלל בימי חכמים הראשונים כך היה, אחר שמברך הגדול שמקרא את ההלל מתחיל ואומר הללוי-ה, וכל העם עונין הללוי-ה, וחוזר ואומר הללו עבדי ה', וכל העם עונין הללוי-ה, וחוזר ואומר הללו את שם ה', וכל העם עונין הללוי-ה, וחוזר ואומר יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, וכל העם עונין הללוי-ה, וכן על כל דבר עד שנמצאו עונין בכל ההלל הללוי-ה מאה ושלוש ועשרים פעמים, סימן להם שנותיו של אהרן.

אמנם בסידור רב סעדיה גאון מבואר שמה שעונין הללוי-ה על כל קטע וקטע הוא רק עד הודו לה', אבל מהודו לה' עד סוף הלל עונין על כל קטע וקטע 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו'.

ועיין בתוס' (סוכה לח: ד"ה מכאן) שצידדו התוס' כדעת רב סעדיה גאון שמתחילת ההלל עד הודו עונין 'הללוי-ה', ומהודו ואילך עונין 'הודו'. ועיי"ש שכתבו שמנהגנו לענות הודו וכו' על שלשת הפסוקים הראשונים 'אמר נא ישראל וכו' הוא זכר לאותו מנהג קדמו.

[והנה מה שכתב הרמב"ם הסימן – 'עד שנמצאו עונין בכל ההלל הללו-יה מאה ושלש ועשרים פעמים, סימן להם שנותיו של אהרן'. מקורו בירושלמי (שבת פרק כל כתבי הלכה א), אולם נתקשו מפרשי הרמב"ם דכשנבוא למניין פסוקי ההלל נמצא אותם הרבה פחות, ואם נחלק כל פסוק לשני קטעים נמצא אותם יותר. אכן לפי דעת רב סעדיה גאון דאין עונין הללו-יה אלא עד הודו לה' כי טוב החשבון עולה יפה, דמניין הקטעים הוא מאה ושמונה עשרה, נוסף עליהם הללו-יה הראשון, וכן ארבעה פרקים שמסיימים בהללו-יה. נמצא הכל ככ"ג].

עכ"פ מבואר שחלקו הראשון של ההלל עונין על קטע וקטע הללו-יה, וחלקו השני של ההלל עונין על כל קטע וקטע הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, והרי זה מתאים לדברינו כי מבנה ההלל מורכב משני חלקים אלו תחילה הילול על 'גדלו', ואחר כך הודו על 'חסדו וטובו'.

כענין זה מצינו גם בפסוקי דזמרה

וכעין זה מצינו גם בפסוקי דזמרה הנקרא אף הוא הלל כדאיתא בגמרא (שבת קיח:) שהוא מורכב משני חלקים אלו שתחילה פותחים בהילול על גדלו יתברך, ואחר כך מהללים אותו על טובו וחסדו. כגון באשרי שתחילה אומרים גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר וכו' הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה. ועזוז נוראותיך וכו' ואחר זה מהללים על הטוב והחסד – זכר רב טובך וכו', חנון ורחום ה' ארך אפיים וגדל חסד, טוב ה' לכל וכו'. שאין פסוקים אלו באים במטרה של תודה והודאה אלא להילול ושבח, וכן בכל פסוקי דזמרה ובברכת ברוך שאמר, אנו מהללים על שני החלקים, הן על גדלו והן על טובו.

הטעם שכופלין בהלל

בטעם שכופלין דוקא מפסוקי אודך ולמטה

איתא בגמרא (סוכה לח.) מקום שנהגו לכפול יכפול. ולמנהגנו כופלים מפסוקי אודך ולמטה.

ועיין רש"י שם - לכפול - כל פסוק ופסוק, ונהגו כן מפני שיש פרשה שכולה כפולה, הודו תחלה וסוף, יאמר נא שלשה פעמים, קראתי י-ה - ענני במרחב י-ה. ה' לי - ה' לי.

טוב לחסות - טוב לחסות. סבבוני – סבוני. דחה דחיתני, ויהי לי לישועה - קול רנה וישועה. ימין ה' - ימין ה'. לא אמות - ולמות לא נתנני. פתחו לי שערי - זה השער וגו'. אבל מאודך ולמטה אינו כפול, והיינו דאמרינן לקמן מוסיף לכפול מאודך ולמטה. (ועיין רשב"ם פסחים ק"ט: שכתב בזה טעמא אחרינא).

ההכפלה בהלל ביטוי של רגשות לב ונפש

מבואר בזה כי נוסח ההלל ביסודו נאמר בלשון כפול, ונראה הטעם בזה משום שמעניין ההלל הוא להתבטא ברגש ובפיוטיות, ההלל הוא שירה וביטוי של רגשות לב ונפש, ומרוב התרגשות כופלים ושונים הדיבור. בנוסח תפילות ובקשות לא מצינו בהם כל כך כפילויות. אבל בהלל כן הוא דרך השיר שכופלים בו דברים בסגנונות דומים, שכיוון שעניין השיר הוא ביטוי הבא מהתפעלות הנפש דרך המתרגש והמתפעל שכופל דבריו. מרוב התעוררות הלב, חש האומר שעדיין לא ביטא עוצם דבריו ומוסיף לאמרו עוד פעם. ומשום כך מצינו הרבה לשונות וקטעים כפולים בפרקי ההלל.

לכפול מאודך ואילך

אלא שצריך להבין מדוע מאודך ולמטה לא כפל דוד המלך. והנראה שגם שם כפל דוד, אלא שאינו מודגש כל כך. כי תוכן הפסוקים 'אודך כי עניתני ותהי לי לישועה', והפסוק 'אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה' הוא אותו עניין, כי מתחילה היה עניתני ומאסו, ולסוף באה ישועה והיתה לראש פינה. וכן 'מאת ה' היתה זאת' - 'זה היום עשה ה'.' 'אנא ה' הושיעה נא' - 'אנא ה' הצליחה נא'. וכן ברוך הבא בשם ה' וגו', כפולים הם. אלא שכיון שאין כפילותם ניכרת כל כך, לכן נהגו לכפול.

ההתפעלות - שלימות צורת ההלל

ויש להוסיף בזה עוד כי יש גם מטרה ועניין שאנו נוסיף בעצמינו תוספת הכפלה, שמה שנוסח ההלל עצמו בא בכפילות, הרי כיון שהוא כבר נעשה לנוסח קבוע, עדיין אין בזה ביטוי מספיק לרגשות ההתפעלות שלנו כאשר אנו אומרים את ההלל. ומשום כך אנו מוסיפים בעצמינו וכופלים את ההלל בפסוקים אלו שאין כפילותם ברורה, שעל ידי זה מצאנו את הדרך להביא לידי ביטוי וגילוי גם את התרגשותינו העצמית.

ומטעם זה מוטל עלינו בכל פעם לעורר את הרגש ולומר את ההלל מתוך התרגשות והתלהבות, כי הלל בלי רגש חסר בצורת ההלל. ההלל מיסודו בא לבטא התפעלות רגשות. ויש להיזהר שלא יעשה גם הכפילות ל'מלומדה', ויש להתעורר בכל מיני אופנים להוסיף ולתת ביטוי אישי לרגשות ההלל להקב"ה, ומכאן המנהג לזמר בעת ההלל [וכל אחד מזמר ומשורר באופן שמוצא בו את ביטוי העצמי].

אמירת 'נשמת' בשבת

אולם למרות שאנו חפצים לבוא בהלל מתוך ביטוי עצמי, אין אנו מרהיבים עוז להוסיף אמירה נוספת משל עצמינו, שכן איננו רואים את עצמינו רשאים לחבר בעצמינו תהלות ומזמורים לה' יתברך, ואנו רק כופלים את נוסח המזמורים של דוד. אכן בשבת, שבו אנו מרבים לעסוק בפסוקי דזמרה ומוסיפים כמה מזמורים, אנו גם מוסיפים את אמירת 'נשמת כל חי', שהיא תוספת אמירת שבח משל עצמינו, במטרה זו שאנו חפצים לתת להלל ושבחי ה' גם ביטוי עצמי, אף שלא אמרם דוד.

'על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי משיחך'

וזה הביאור בנוסח הסיום - 'ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור וכו' להודות להלל ולשבח וכו' על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך'. 'על כל' היינו 'נוסף' כמו 'על עולת התמיד', כלומר שבאמירה זו הוספנו תשבחות נוסף על כל שירות ותשבחות של דוד. וטעם הדבר משום שבשבת קודש כאשר הנשמה היתירה שורה על האדם ונתקדשו ישראל בתוספת קדושה, אז רשאים אנו לומר שבחים משלנו (עיין שערי תשובה או"ח סימן תרסד שאין אומרים נשמת אלא ביום שיש בו נשמה יתירה). וזה הפירוש 'נשמת כל חי תברך', כי הנשמה היתירה היא הגורמת לנו לומר שיר מיוחד זה (ועיין מה שביארנו בגליון תורה ודעת גליון 72 ביאורי תפלה).

גם בחלק הראשון שבהלל יש כפילות

והנה חלק זה של הודו הוא כפול מתחילתו ועד סופו כמו שנתבאר. אכן חלקו הראשון של ההלל, לכאורה אינו כפול. אכן לכשנתבונן נבחין שגם הוא כפול, אלא שהכפילות נאמרה בו בצורה שונה מאשר בחלק זה של ההלל.

והיינו שבחלקו השני של ההלל הכפילות היא באופן שכל פסוק נכפל, אולם בחלקו הראשון של ההלל, הכפילות היא שכל פרק נכפל, שחציו השני של הפרק כופל את עניינו של החצי הראשון. דו"ק ותשכח.

בטעם שאומרים חצי הלל בימים שהם רק ממנהגא

וזה הטעם שבימים שאין בהם חובת הלל אלא ממנהגא, אומרים חצי הלל בכדי שיהיה היכר שאינו מעיקר הדין. והיינו שמדלגין חצי הפרק של לא לנו ואומרים רק את חציו השני מ'ה' זכרנו', וכן מדלגין חצי הפרק של אהבתי ואומרים רק מ'מה אשיב'. כיון שעל ידי אמירת חצי הפרק כבר אמר תוכן עניינו של הפרק, כיון שאינו אלא כפילות של חציו הראשון. וכמו שכתב באליהו רבה או"ח סימן תכב - ומדלגין לא לנו וכו'. מפני שפרשת 'לא לנו' ופרשת 'ה' זכרנו' ברוב עניינים שווין, וכן פרשת 'אהבתי' ופרשת 'מה אשיב' שוות במקצת עניינים (שו"ת בנימין זאב סימן שס"א).

בחלק ההודאה מודגשת יותר הכפילות

וטעם הדבר שבחלק השני של ההלל הכפילות יותר מודגשת בכפילות כל פסוק ופסוק, היינו משום שבעת השבח וההילול בחלק ההטבה וחסדי ה' עמנו עולה ומתגברת ההתרגשות, ובחלק זה ראוי יותר להרבות הכפילות. וכפי שבולט הדבר גם בהלל הגדול שבחלקו השני שהוא הודו לה' כי טוב, חוזרים בכל פסוק ופסוק על הסיום 'כי לעולם חסדו'. שהוא כפילות מכופלת.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
בן מלך - חג המצות מינצברג, נתן יהודה לייב בן אלימלך עמוד מס': 3/4 הדפס ע"י אוצר החכמה